

עמנואל נבון ושנאת לרעך כמוך

Mike Marqusee, *If I am not for Myself: Journey of an Anti-Zionist Jew*. Verso, 2008.

מייק מרקוזה הוא סופר ועיתונאי אמריקאי, המגדיר את עצמו כ"יהודי תלוש ומרקסיסטי מניו יורק". הוא מתגורר בבריטניה עם בת זוגתו הלא יהודייה, ומקדיש את חייו לקידום אג'נדה פוליטית שמאלנית, הן כעיתונאי (הוא שימש כעורך העיתון *Labour Left Briefing*) והן כפעיל בתנועות פוליטיות (למשל כחבר הנהלה של הקואליציה נגד המלחמה ושל הברית הסוציאליסטית).

מרקוזה לא הגשים, בלשון המעטה, את חלום האם היהודייה. הוא גדל במשפחה יהודית מבוססת, ברוכת ילדים וליברלית. הוא חונך על ערכים יהודיים ואוניברסליים גם יחד. הוריו היו פעילים נגד האפליה הגזענית באמריקה של שנות ה-60, והם שלחו את מייק הצעיר ללמוד עברית ויהדות פעם בשבוע בבית כנסת רפורמי. אך בעוד שמרקוזה העריץ את המאבקים הפוליטיים של הוריו, הוא מעולם לא הזדהה עם היהדות, אפילו בגרסתה הליברלית שאותה הכיר כילד. כבר בגיל צעיר, הוא נעשה אפיקורס מוצהר, השתעמם מן החגים היהודיים (למעט פסח, חג החירות), ושכח במהרה את העברית שלמד. הוא נעשה ביקורתי מאוד כלפי ישראל, עד כדי התנגשות עם אביו, אשר האשים אותו ב"שנאה יהודית עצמית". מרקוזה נעלב מן האשמה הזו, שליוותה אותו כל חייו ועוררה בו את הצורך לכתוב את הספר הזה.

כותרת הספר ("אם אין אני לי – מסע של יהודי אנטי-ציוני") נלקחה מפרקי אבות ("אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי, מה אני? ואם לא עכשיו, אימתי?"), פרקי אבות, (1:14). מרקוזה העדיף כנראה את הפסוק הזה על פני פסוק אחר בפרקי אבות, אשר מגדיר את החוכמה ("איזהו חכם? הלומד מכל אדם", פרקי אבות, 4:1). מכיוון שמרקוזה אוהב כנראה ללמוד רק מאנשים כמוהו, נראה כי הביבליוגרפיה הקצרה בספרו מכילה רק מחברים המזוהים עם דעותיו (אבי שליים, ברוך קימרלינג, אילן פפה ונורמן פינקלשטיין).

מרקוזה פותח את ספרו בניסיון לשכנע את קוראיו כי ההתנגדות לעצם קיומה של מדינת ישראל היא דעה לגיטימית, גם בקרב היהודים עצמם. מדוע, הוא שואל, צריכה להיות איזושהי חובה להכיר בזכות של מדינה כלשהי להתקיים?

השאלה שמרקוזי שואל היא מוזרה ומאתגרת גם יחד. מדוע, באמת, צריכה להיות "חובה" להכיר בזכותה של מדינה כלשהי להתקיים? ברור שאין חובה משפטית או מוסרית להכיר בזכות של כל מדינה להתקיים. מותר ולגיטימי לחשוב שבלגיה צריכה להתפרק, כפי שברית המועצות, צ'כוסלובקיה ויוגוסלביה התפרקו. ומותר ולגיטימי שלא להכיר בזכותם של הבסקים, של הכורדים או של הטיבטים להקים מדינה עצמאית. הדלאי לאמה לא תובע הקמת מדינה עצמאית, אלא רק קבלת אוטונומיה בתוך סין. האם זה הופך אותו ל"אנטי-טיבטי"? ודאי שלא. ממש כפי שקוויבקי אשר מתנגד להיפרדות מקנדה אינו "אנטי-קוויבקי". גם ליהודי מותר ולגיטימי לחשוב כי לא כדאי שליהודים תהיה מדינה עצמאית. בכך מרקוזי צודק.

אך יש משהו סופיסטי בשאלה של מרקוזי. מצד אחד, נשמע הגיוני שהסירוב להכיר בזכותה של מדינה להתקיים הוא גם זכות. אך מצד שני, אם הזכות הזו עלולה לפגוע בזכויות של אחרים, יש לערער עליה. החוק מכיר בזכותי לעשן (אינני מממש אותה) אך שולל את הזכות הזאת במקומות ציבוריים, היות שאותו עישון עלול לפגוע בבריאות הציבור ובזכות של אחרים לחיות בלי סרטן הריאות. מכאן העיקרון המשפטי הידוע שעל פיו הזכות שלי מסתיימת היכן שהזכות של אחרים מתחילה. לכן, הזכות שלא להכיר בזכותה של מדינה להתקיים היא זכות יחסית, כמו כל זכות אחרת. יש אנשים שלא "מכירים" בזכותה של ארצות הברית להתקיים בשל העוול שנגרם לאינדיאנים, ויש אנשים שלא "מכירים" בזכותה של אוסטרליה להתקיים בשל העוול שנגרם לאבוריג'ינים. כל עוד שמדובר בדעה בלבד (ואף בשריפת דגלים), אין עם זה בעיה: ארצות הברית ואוסטרליה לא זקוקות ל"הכרה" בזכותן להתקיים, ואין בערעור על עצם הלגיטימיות של שתי המדינות האלו בקרב ציבור שולי כדי לפגוע בזכותם של האמריקאים ושל האוסטרלים להתקיים במדינה ריבונית. הבעיה מתחילה כאשר אי-ההכרה הזאת פוגעת בזכויות של אחרים. ההתנגדות של בן לאדן לארצות הברית פוגעת בזכויות של האמריקאים מכיוון שהיא באה לידי ביטוי בהפעלת טרור רצחני נגד אזרחים חפים מפשע. ההתנגדות של היטלר לקיומה של צ'כוסלובקיה תורגמה לסיפוחה של אותה מדינה. ההתנגדות של השלטון המוסלמי בחרטום לעצמאות של חבל דרפור ושל הדרום הנוצרי בא לידי ביטוי על ידי רצח עם. הרשימה ארוכה יותר, לצערי.

כך גם לגבי ההתנגדות לעצם קיומה של מדינת ישראל. האנטי-ציונות של מרקוזי אינה מפריעה לי מכיוון שהיא לא פוגעת בזכותי לחיות כבן חורין במדינת לאום משלי. אך ההתנגדות של אחמדינג'אד, נסראללה והחמאס פוגעת בזכויות הישראלים מכיוון שהיא באה לידי ביטוי על ידי איום קיומי וטרור רצחני. על כן, אין לדרוש הכרה בזכות

של כל מדינה להתקיים, כל עוד שאי-הכרה זאת לא תבוא לידי ביטוי בפגיעה בזכותה של אותה מדינה להתקיים. מהרגע שאותה אי-הכרה הופכת לפגיעה ישירה או עקיפה בזכויות של אחרים (בין אם באמצעות דיכוי, סיפוח, טרור או השמדה), ברור שהיא בלתי לגיטימית ושיש להתנגד לה.

מרקוזי טוען שישראל מנסה לקבוע סטנדרטים כפולים בנושא הפליטים תוך כדי סירובה לאפשר לפליטים הפלסטינים ויורשיהם לשוב לבתיהם. אך הפלסטינים הם שקבעו סטנדרטים כפולים בעניין הפליטים. יש היום שני סוגים של פליטים בעולם: פליטים, ופליטים פלסטינים. כל פליטי העולם (כ-17 מיליון), למעט הפליטים הפלסטינים, מטופלים על ידי סוכנות האו"ם לפליטים (UNHCR). רק לפליטים הפלסטינים ישנו גוף מיוחד באו"ם (UNWRA) אשר אחראי לגורלם. אך הפליטים הפלסטינים נהנים מסטטוס מיוחד, לא רק מבחינה מוסדית, אלא בעיקר מבחינת עצם הגדרתם. ה-UNHCR מגדיר פליט כמי שגורש מארצו (ולא צאצאיו) בעוד שבהגדרת ה-UNWRA, סטטוס הפליט קיים לנצח ומועבר מדור לדור. בשעה שמספר הפליטים בעולם ירד מכ-60 מיליון ב-1947 לכ-17 מיליון היום, מספר ה"פליטים" הפלסטינים עלה מכ-600,000 ב-1947 לכ-4 מיליון היום. במאה ה-20 אירעו תופעות רבות וקשות של פליטים וחילופי אוכלוסייה: כמיליון וחצי יוונים גורשו מטורקיה ב-1922, כ-25 מיליון פליטים נוצרו מהחלוקה בין הודו לפקיסטן ב-1947, וכ-15 מיליון גרמנים גורשו ממזרח אירופה בתום מלחמת העולם השנייה. הרשימה ארוכה יותר, אך קיימת דרישה להחזיר את גלגל ההיסטוריה אחורה רק במקרה של הפלסטינים (ולא, כמובן, במקרה של 900,000 היהודים שגורשו ממדינות ערב ומחלקי המנדט הבריטי שנכבשו על ידי הלגיון הערבי לאחר עצמאותה של ישראל). היוונים, ההודים והגרמנים לא דורשים "זכות שיבה", ואם היו מציגים דרישה כזאת, לפי ההגדרה הפלסטינית של "פליט", הרי שהיום כ-60 מיליון גרמנים היו צריכים "לשוב" לפולין, כ-100 מיליון הודים לפקיסטן, וכ-15 מיליון יוונים לטורקיה. רעיון אבסורדי זה מקובל רק על הפלסטינים. ובכן, מי שקבע סטטוס מיוחד וסטנדרט כפול בנושא הפליטים הם הפלסטינים ותומכיהם באו"ם, ולא ישראל.

האמת היא שגם ישראל חורגת מהגדרת ה-UNHCR, הואיל וחוק השבות מכיר למעשה בצאצאי הפליטים היהודים של חורבן בית שני כפליטים הזכאים לעלות לארץ ולהפוך אוטומטית לאזרחים ישראלים. מרקוזי לא עלה על הנקודה הזו ופספס טיעון לא רע בכתב האישום שלו. כי אין ספק שגם ישראל וגם הפלסטינים מבקשים "להנציח" את סטטוס הפליטים. אך מרקוזי מתקומם רק מן הסטטוס הנצחי של הפליט היהודי ולא מן הסטטוס הנצחי של הפליט הפלסטיני. הוא לא מסביר מדוע, אך לי יש הסבר.

מטרת הסטטוס הנצחי של הפליט הפלסטיני היא ליישם את מחיקתה הדמוגרפית של ישראל – דבר-מה שמתיישב עם שאיפותיו של מרקוזי. אולם מטרת הסטטוס הנצחי של הפליט היהודי היא ליישם את החזון התנ"כי של גאולת ישראל – חזון שמרקוזי מתעב בשל כפירתו בכתבי הקודש של עם ישראל.

מרקוזי מתגאה בכפירתו ורואה את עצמו כיוֹרש אינטלקטואלי של שפינוזה, מנדלסון, והמהפכן היהודי-צרפתי ז'קין. הוא כועס על היהדות מכיוון שהיא לא הלכה בדרכם. אך הוא כועס עוד יותר על הציונות משום שהיא הציעה אלטרנטיבה לשפינוזה ומנדלסון. כי מרקוזי, כמו שפינוזה ומנדלסון, רוצה להשתחרר מעול מלכות שמים ולא לוותר על יהודיותו, שהנה יהודיות רוחנית, אינטלקטואלית, אפלטונית. והנה באה הציונות ומבקשת להוריד את השאיפה הזאת לרמה פיזית ואף אלימה, עם אדמה, טרקטורים, רובים וטנקים. הציונות, טוען מרקוזי, רודפת אותי כ"כופר" בדיוק כמו היהודית הממסדית, מכיוון שהיא לא נותנת לי להיות יהודי מופשט. הרי מרקוזי לא מתחבר לעם ישראל גם לא מבחינה דתית (הוא אתאיסט) וגם לא מבחינה לאומית (הוא אנטי-ציוני). מרקוזי רוצה להפסיק להיות יהודי מבלי להפסיק להיחשב כיהודי. זכותו, כמובן, אך השאלה היא מה התועלת של הריקנות ההפגנתית הזאת. לא רק התועלת אלא גם העתיד שלה: למרקוזי אין ולא יהיו ילדים יהודים, והוא האחרון בשרשרת שיוכל להיפרד מבלי להיעלם. הרי כך היה גורלם של היהודים שמרקוזי כל כך מעריך, כמו שפינוזה ומנדלסון.

אך אל תעונו להציע למרקוזי "לחזור הביתה". הדבר מקומם אותו. מרקוזי מספר בספרו כי הוא נתקל ביומנו של הסבא ושהוא מצא בו, בין השאר, את המלצת המנוח לקרוא ספר בשם "האי שבפנים". מרקוזי קרא את הספר וכינה אותו "הגדה מפלצתית וגזענית". כן, הגדה מפלצתית וגזענית: הרי מדובר בסיפור של יהודי ניו יורקי מתבולל שהתחתן עם גויה, ומחליט בסוף להתגרש ממנה, לחזור בתשובה ולתמוך בציונות. אוי. באמת מזעזע.

מרקוזי בונה את ה"קייס" שלו נגד הציונות עם סקירה היסטורית סלקטיבית מאוד. למשל, הטוען הלעוס שהערבים הפלסטינים שילמו את מחיר האנטישמיות האירופית מתעלם משני עובדות: א. העלייה היהודית גרמה להתפתחות כלכלית אשר הטיבה גם לאוכלוסייה הערבית ואף גרמה להגירה ערבית ממצרים ומקומות אחרים לא"י החל מראשית המאה ה-20; ב. הלאומיות הערבית הפלסטינית לא הייתה קורבנה של הנאציזם אלא שותפה פעילה. לאור שיתוף הפעולה ההדוק בין חאג' אמין אל חוסייני לבין היטלר, אם הלאומיות הערבית הפלסטינית סבורה שהיא שילמה מחיר על זוועות הנאציזם, הרי שהיא שילמה אותו בצדק.

הסלקטיביות ההיסטורית של מרקוזי גם מביאה אותו לטיעונים מוזרים, בלשון המעטה. לשיטתו, היו ליישוב יותר חיילים מאשר לקואליציה הערבית (ירדן, סוריה, מצרים, עיראק) במלחמת העצמאות (מקור הטיעון: אילן פפה). על אף ההתנגדות לתכנית החלוקה, התמיכה בלגיון הערבי, והעוינות ההפגנתית של ארנסט בבין, מפלגת העבודה הבריטית הייתה "פרו-ציונית" (מקור הטיעון: שוב, אילן פפה). מרקוזי גם מסלף עובדות משפטיות. הוא מצטט את ההחלטה מס' 194 של העצרת הכללית של האו"ם מדצמבר 1948 בנושא הפליטים, ומוחה על כך שישראל מסרבת "לציית" להחלטה זו. אך אין על מה לציית: החלטות העצרת הכללית הן בגדר המלצה בלבד ואינן מחייבות במשפט הבינלאומי. יש תוקף מחייב רק להחלטות של מועצת הביטחון, וההחלטה הרלבנטית של המועצה בעניין הפליטים היא החלטה 242 מנובמבר 1967. החלטה זו קוראת ל"פתרון הוגן" של בעיית הפליטים (לאו דווקא לשיבת הפליטים לבתיהם), אך חשוב מזה, ההחלטה מתייחסת הן לפליטים הערבית של מלחמת העצמאות, והן לפליטים היהודים אשר גורשו ממדינות ערב בעקבות מלחמת העצמאות.

מרקוזי מגייס גם את התנ"ך על מנת לטעון שנביאי ישראל היה אנטי-ציונים בדיוק כמוהו. למשל כותב הנביא עמוס: "הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלישתים מכפתור וארם מקיר" (עמוס ט, ז). לשיטתו של מרקוזי, פסוק זה מוכיח כי עם ישראל אינו עם נבחר, ושארץ ישראל לא שייכת לו. הקורא יכול להחליט בשביל עצמו כמובן אם כתוב בפסוק זה שאין לעם ישראל זכות על ארץ ישראל. ואם לקורא יש תנ"ך בהישג יד, הוא אפילו יכול לקרוא את המשך הפסוק ולגלות שהנביא עמוס אומר גם: "ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם. ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלוקיך" (עמוס ט, יד-טו). מרקוזי מודע לכך שהקורא יכול לגשת לספר עמוס בעצמו, ולכן הוא הכין את התשובה לערעור אפשרי של הקורא בדבר אמינות הפשרנות התנ"כית של מרקוזי: הפסוק על הפלישתים אכן מוכיח כי הארץ אינה שייכת ליהודים, בעוד שהפסוק על חזרת עם ה' לארצו הוא סתם ביטוי ספרותי חסר משמעות שנכתב לצורכי תעמולה ושאינו להתייחס אליו. בשלב זה מרקוזי אפילו לא מנסה להיות מתוחכם או סופיסט: הוא מזלזל באינטליגנציה של הקורא.

מרקוזי מהלל את אש"ף כ"קול פלסטיני עצמאי משלטונות ערב, תנועה שבנתה אומה בשטח, ושייצגה את קורבנות הקולוניאליזם בעולם כולו". במציאות, כמובן, אש"ף הוקם על ידי נאצר שלוש שנים לפני מלחמת ששת הימים, רצח חפים מפשע בפיגועים מזעזעים והיה בקושי קשור לתושבי השטחים עד לאינתיפאדה הראשונה.

עבור מרקוזי, מעגל נסגר עם מלחמת לבנון הראשונה. בעקבות מלחמת ששת הימים, מייק הואשם על ידי אביו ב"שנאה יהודית עצמית" – דבר שפגע בו עמוקות. אך כשהגיעו התמונות של סברה ושתילה למסכי הטלוויזיה, מרקוזי הבן קבל טלפון מאביו ושמח לשמוע את המילים הבאות: "בסדר, צדקת. הם מנוולים".

מאז, מרקוזי מרגיש יותר טוב. הוא לא סובל מ"שנאה יהודית עצמית" אחרי הכול, ומזכיר את הבדיחה של וודי אלן: "אני באמת שונא את עצמי – אך לא בגלל שאני יהודי". מרקוזי לא מוכן להסתפק ב"חזרה בתשובה" של אביו. יש לשכנע יותר אנשים (ומכאן הספר שכתב), שכן "הציונות השתלבה בתוך התפוצות כמו רעל", לדבריו.

בעיני מרקוזי, ההתנגדות לציונות מאפשרת לו "להיות לי", שכן הוא טוען שניתן להיות יהודי מבלי להיות ציוני. אך מה החידוש בזה? ודאי שאפשר להיות יהודי מבלי להיות ציוני, ואני שואל את עצמי: האם היה שווה לקרוא על כאבי הבטן האקסיסטנציאליים של מרקוזי במשך כמעט 300 עמודים כדי להגיע למסקנה כה טריוויאלית? מרקוזי טוען שהאנטי-ציונות שלו נובעת מן האוניברסליות שלו: הוא לא רוצה ולא צריך מדינת לאום. אם כן, מדוע הוא מתנגד אך ורק לקיומה של מדינת הלאום היהודית, ולא למדינת הלאום הצרפתית, הרוסית, או הבריטית? כי רק מדינת הלאום היהודית "מפריעה" לו "להיות לי", בכך שהיא מאתגרת בעצם קיומה את היהודיות של מנדלסון, של שפינוזה ושל מרקוזי כמוכן.

עמדתו של מרקוזי היא לגיטימית ואגוצנטרית גם יחד. עבורו, רק החלק הראשון של הפסוק מפרקי אבות, שממנו נלקחה כותרת של הספר, מעניין. הוא רוצה להיות לעצמו, אך רק לעצמו. "וכשאני לעצמי, מה אני?", שואל הילל. נראה שמרקוזי יצרך לכתוב ספר נוסף על מנת לענות לשאלה זאת. ונראה לי שאוותר על התענוג לקרוא אותו.

מרקוזי מצטט לאורך ספרו קטעים שכתב סבו ושנכתבו עליו. אחד הציטוטים הוא מדו"ח הבולשת הפדרלית. על הסבא של מרקוזי כותב הדו"ח: "הוא לא היה מבריק וחכם כפי שאחדים תיארו אותו, אלא סתם פטפטן רועש וקיצוני". מהבחינה זאת לפחות, מייק מרקוזי הוא שומר מסורת הדוק.